

О. А. Шаповал,
к. пед. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1939-9811>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.23.81

УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОЦЕСІВ

O. Shapoval,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and Finances, National Academy of National Guard of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

MANAGEMENT OF TAX RISKS IN CONDITIONS OF REGULATION OF BUDGETARY PROCESSES

У даній статті розглянуто систему управління податковими ризиками в умовах регулювання бюджетних процесів. Охарактеризовано ризикові ознаки сучасного стану податкової системи. Визначено дестабілізуючі фактори появи податкових ризиків. Розкрито сутність експертного підходу в процесі керування податковими ризиками під час оцінювання розміру загроз їх впливу. Надано заходи побудови податкової політики для оптимізації протидії податковим ризикам в межах чинного законодавства. Охарактеризовано спекулятивний характер ризиків в податковій сфері. Визначено чинники внутрішнього і зовнішнього оточення, що впливають на умови виникнення податкових ризиків. Наведено складові системи управління податковими ризиками. Встановлено характеристики податкових ризиків, які формуються в залежності від результатів діяльності суб'єктів господарювання. Виділено та охарактеризовано три групи факторів виникнення податкових ризиків.

This article examines the tax risk management system in the context of the regulation of budget processes. Risk signs of the current state of the tax system are characterized. The destabilizing factors of the appearance of tax risks have been determined. The essence of the expert approach in the process of tax risk management during the assessment of the threat of their influence is revealed. Tax policy construction measures are provided to optimize countermeasures against tax risks within the limits of current legislation. The speculative nature of risks in the tax sphere is characterized. The factors of the internal and external environment affecting the conditions for the occurrence of tax risks are determined. The components of the tax risk management system are given. The characteristics of tax risks, which are formed depending on the results of the activities of business entities, have been established. Three groups of tax risk factors are identified and characterized. The main task of effectively solving the socio-economic problems of the state is to guarantee planned tax revenues to the budgets of all levels. But during the implementation of this process, there are many reasons that can prevent the receipt of planned funds, that is, the probability of not receiving the planned amount of tax revenues, which can be considered tax risks. That is why the management of tax risks,

their assessment and the development of mechanisms for countering and minimizing threats is an extremely relevant issue today during the implementation of budget processes. The basis of uncertainty in the process of tax risk management is unreliable information, which causes disruptions in financial flows, which later turn into risky ones. But the search, forecasting, analysis and development of strategies for countering tax risks are fully the competence of qualified employees from both companies and state employees. Precisely the uncertain probability of the conditions for the formation of budget revenues, a fairly high probability of changing the behavior of taxpayers, the dynamism of the surrounding environment, the instability of state power, problems at the regional level, the distinct interests of various political groups have a very significant impact on the implementation of state tax policy, creating numerous obstacles to replenishing the budget.

Ключові слова: ризик, податок, податкова політика, управління, бюджет.
Key words: risk, tax, tax policy, management, budget.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Головним завданням ефективного вирішення соціально-економічних проблем держави є гарантування планових податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Але під час здійснення даного процесу виникає багато причин, що можуть стати на заваді отримання запланованих коштів, тобто ймовірність недоотримання запланованого розміру податкових надходжень, які можна вважати податковими ризиками. Саме тому управління податковими ризиками, їх оцінка та розробка механізмів протидії та мінімізації загроз є вкрай актуальним питанням сьогодення під час здійснення бюджетних процесів.

Дуже загострює дану проблему те, що зараз в Україні в умовах воєнного стану, відбувається руйнівний вплив як внутрішніх, так і зовнішніх чинників майже на усі галузі виробництва, ускладнюються умови ведення підприємницької діяльності, що, в свою чергу, майже унеможлиблює повноцінне функціонування підприємств зокрема та держави в цілому. Отже, ситуація, викликана військовим діями на території нашої держави, ще більш підсилює актуальність питання управління податковими ризиками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значна увага дослідженню податкових ризиків приділена в працях багатьох науковців, серед яких можна відзначити І. Петренка, Н. Дорош, В. Онищенко, О. Вовчак, Р. Подольчак, Л. Тарангул, К. Швабій. Але не дивлячись на достатньо ґрунтовний аналіз, питання управління податковими ризиками потребує подальшої постійної уваги у зв'язку з регулярним виникненням нових

загроз, що потребує пошуку альтернативних засобів протидії ризиковим явищам. Отже, теорія управління податковими ризиками й дотепер містить цілу низку проблемних питань, що постійно виникають за умов невизначеності середовища.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної роботи є дослідження специфіки управління податковими ризиками в умовах регулювання бюджетних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ризик є складовим елементом кожної системи управління будь-якою діяльністю, що залежить від множини факторів впливу, які неможливо спрогнозувати та прорахувати повною мірою. Характеризуючи ризикові ознаки, можна виділити серед них наступні:

- випадковість та невизначеність у діях суб'єкта господарювання;
- ймовірність декількох варіантів розвитку ризикової ситуації — від недоотримання прибутку до, взагалі, недосягнення поставлених цілей діяльності;
- можливість виникнення як витрат, так й неочікуваного прибутку.

Якщо трактувати дане поняття стосовно податкової системи, то потрібно зазначити, що в даному випадку ризиковою подією стане недоотримання податкового законодавства, що, в свою чергу, призведе до зменшення бюджетних надходжень [1].

Воєнні дії на території України, значний відтік робочої сили, припинення діяльності багатьох суб'єктів господарювання, регулярне підвищення вартості ресурсів, інфляційні процеси призводять до неможливості

отримання податків у встановлених розмірах та термінах.

Всі ці дестабілізуючі фактори вимагають від підприємств пошуку ефективної моделі протидії потенційним ризикам, а від держави — створення найвигідніших умов для сплати податків та формування усвідомлення відповідальності за ухилення від їх сплати, виникнення додаткових витрат у зв'язку зі штрафними санкціями тощо.

Базою невизначеності в процесі управління податковими ризиками є недостовірна інформація, яка викликає порушення фінансових потоків, які згодом перетворюються на ризиковані. Але пошук, прогнозування, аналіз та розробка стратегії протидії податковим ризикам є повністю компетенцією кваліфікованих працівників як з боку підприємств, так й службовців з боку держави.

Ефективна розробка податкової політики підприємства в цьому випадку надає можливість управлінським кадрам підприємства здійснювати вдалий фінансовий моніторинг та менеджмент у бік зниження податкового навантаження й, відповідно, пом'якшення податкових ризиків [2].

Одним з головних індикаторів діяльності підприємства, його прибутку, витрат є саме податки. Тому аналізування оподаткованого рівня вимагає враховувати сукупний вплив усіх регуляторів податків, які відіграють значну роль у формуванні кінцевих фінансових результатів діяльності.

Тому в процесі керування податковими ризиками, який супроводжується непередбачуваністю, та під час оцінювання розміру загроз їх впливу рекомендовано застосування експертного підходу, а саме:

- отримання своєчасної та достовірної інформації під час прийняття управлінських рішень щодо варіації реалізації протидії ризикам;

- використання розрахунку коефіцієнтів ефективності оподаткування;

- використання розрахунку коефіцієнтів оцінювання оподаткування прибутків суб'єктів господарювання.

Але далі виникає ситуація, що під час намагання уникнення податкових ризиків та зменшення податкових зобов'язань підприємств, відбувається погіршення репутації суб'єкта господарювання та ускладнюються умови підтримки позитивного іміджу, порушуються межі законності його діяльності, виникають непорозуміння з податковими органами.

Тому для оптимізації протидії податковим ризикам в межах чинного законодавства рекомендується будувати податкову політику підприємств з дотриманням наступних заходів:

- планування податкових відрахувань, а саме визначення всіх факторів, що впливають на можливість зменшення податкового навантаження, що виражається в певному алгоритмі дій, починаючи від обрання оптимального режиму оподаткування, відповідної сфери діяльності, кількості найманих працівників, можливість отримання податкових пільг, які визначені Податковим кодексом України;

- покращення існуючої облікової політики суб'єкта господарювання в межах розробки стандартів внутрішнього податкового обліку, регламентування бухгал-

терського документообігу та встановлення чіткого механізму розрахунку бюджетних зобов'язань з кожного виду податку [3];

- запобігання неухважному ставленню до дотримання працівниками вимог чинного законодавства;

- використання аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства задля отримання досвіду щодо ситуацій виникнення ризикових подій, а саме проаналізувати стан організації податкового обліку, перевірити відповідність документації вимогам чинного податкового законодавства, діагностувати правильність розрахунку податкових платежів та зборів, перевірити відповідність ведення та правильність строків подання податкової звітності;

- виявлення та оцінювання податкових ризиків у напрямку їх мінімізації, тобто ідентифікувати подію, яка може мати негативні наслідки;

- податкове ризик-управління, тобто визначення оптимальної форми провадження господарської діяльності з перспективною оцінкою прийнятного рівня ризиків;

- комплексне аналізування податкових даних за визначений термін часу з узагальненням його результатів [4].

Але слід зазначити, що ризики у податковій сфері мають спекулятивний характер, тобто наслідки від них мають змогу проявитися не тільки у вигляді втрат чи недоотримання очікуваного рівня прибутку, але й у вигляді певних позитивних результатів. Ця ситуація має подвійну характеристику.

Для платників податків пом'якшення податкового тиску на законодавчому рівні надає збільшення грошових потоків та зростання прибутку, викликає зниження випадків порушень та ухилення від сплати податків, але відповідно знижує рівень податкових надходжень в бюджет держави.

Одночасно збільшення податкових ставок, посилення податкового законодавства для суб'єктів господарювання викликають зменшення їх грошових потоків, певну втрату фінансових ресурсів, виникнення бажання уникнути сплати податків, то для держави це також призводить до зменшення податкових надходжень.

Отже, саме невизначена вірогідність умов формування бюджетних надходжень, достатньо велика ймовірність зміни поведінки платників податків, динамічність оточуючого середовища, нестабільність державної влади, проблеми регіонального рівня, відмінні інтереси різних політичних груп мають дуже істотний вплив на здійснення державної податкової політики, створюючи чисельні перешкоди щодо поповнення бюджету.

Разом із зовнішнім оточенням значний вплив на умови виникнення податкових ризиків здійснюють чинники внутрішнього оточення. Це, насамперед, стратегія діяльності державних податкових органів, серед яких можна відзначити професійну компетентність та наявність професійного досвіду у податкових службовців, а також внутрішню організацію роботи податкової служби.

Саме такі фактори вочевидь можуть стати джерелом формування податкових ризиків та загалом погіршити ситуацію щодо впровадження ефективної податкової політики держави [5].

Дослідження суті податкових ризиків доводить, що сам податковий ризик є не стільки ймовірністю виникнення руйнівних загроз, а скільки формуванням управлінського рішення щодо правильних та своєчасних заходів його усунення або мінімізації його наслідків. Саме тому тільки моніторинг та аналіз податкових ризиків є недостатніми, вони потребують саме ефективної системи управління.

Управління податковими ризиками потребує системного підходу, з акцентуванням уваги на всьому оточуючому середовищі. Тобто керувати ризиками потрібно за допомогою дій, які забезпечують стабільність процесів діяльності.

Отже, систему управління податковими ризиками можна охарактеризувати наступними складовими:

- джерела виникнення ризику та його суть;
- характеристика ризику — аналіз, оцінка;
- прийоми та методи прогнозування податкових платежів;
- заходи з мінімізації порушень податкового законодавства;
- постійне спостереження за виникненням нових видів податкових ризиків.

Щодо об'єктів системи управління податковими ризиками, то до них можна віднести соціальні гарантії та цінності, посягання на які відбувається шляхом недоотримання податкових надходжень у бюджет держави.

Щодо суб'єктів системи управління податковими ризиками, то до них можна віднести службовців державних податкових органів, які своєю професійною діяльністю мають безпосередній вплив на виникнення та обсяги податкових ризиків.

Таким чином, система управління податковими ризиками напряму залежить від адміністративних, моральних та економічних чинників. Тут йде мова про законодавчо встановлене виконання податкової політики держави на основі рівності прав та обов'язків всіх суб'єктів податкових відносин.

Під час управління податковими ризиками доцільно використовувати наступні напрямки характеристики методологічних інструментів податкових ризиків:

- об'єкт;
- джерела походження;
- кількість досліджуваних компонентів;
- вид наслідків та їх розмір;
- часовий характер прояву;
- можливість прогнозування.

Важливими є також характеристики податкових ризиків, які формуються в залежності від результатів діяльності суб'єктів господарювання:

- 1) за якістю, а саме: в залежності від масштабів впливу — невинуваті або винуваті;
- 2) за кількістю, а саме: катастрофічно руйнівний, критично руйнівний, допустимої руйнації, виправданої руйнації;
- 3) за терміном появи, а саме оперативно виникаючі, поточно виникаючі, виникаючі в перспективі;
- 4) за ознаками функціональності, а саме: податкові, супутні суспільні.

Отже, характеризуючи податкові ризики, потрібно акцентувати увагу не тільки на людський фактор, але й на рівень об'єктивної інформації. Недосконалість

інформації, її обмеженість можуть стати реальною загрозою появи та прояву податкових ризиків. Саме тому управління податковими ризиками повинно спиратись на регулярну та об'єктивну систему інформаційного забезпечення [6].

Щодо факторів виникнення податкових ризиків, то їх можна поділити на три види:

- макроекономічні фактори;
- мікроекономічні фактори;
- невизначені (форс-мажорні) фактори.

Аналізуючи ці три групи факторів виникнення податкових ризиків, слід зазначити, група макроекономічних факторів є напряму пов'язаною зі структурною перебудовою економіки держави або з політичними реформами.

Щодо мікроекономічних факторів виникнення податкових ризиків, то необхідно зазначити, що це найчисленніша група ризиків, які можна поділити на зовнішні та внутрішні з напрямом впливу як на суб'єктів господарювання, так і на стан державного бюджету.

Виникнення зовнішніх мікроекономічних факторів податкових ризиків залежить від впливу міжнародної політики в сфері оподаткування, від міжнародних змін в оподаткуванні (наприклад, офшорні зони), від впровадження нових видів податків та зборів в середині держави, від зміни розмірів податкових ставок та бази оподаткування, введення чи скасування податкових пільг, зміни термінів чи умов сплати податків.

Виникнення внутрішніх мікроекономічних факторів податкових ризиків викликається під впливом діяльності законодавчих, виконавчих органів влади та платників податків, помилок податкового планування, неоднозначного трактування законодавчої бази або негативної динаміки в діяльності суб'єктів господарювання.

Щодо форс-мажорних факторів виникнення податкових ризиків, то до них слід віднести природні або геополітичні катаклізми.

Також в процесі управління податковими ризиками можна використовувати їх класифікацію за наступними ознаками:

- по-перше, в залежності від об'єкта впливу: на державу або на платника податків;
- по-друге, податкові ризики, пов'язані з людським капіталом;
- по-третє, податкові інформаційні ризики.

Стосовно податкових ризиків, що мають безпосередній вплив на державу, то серед них виокремлюють наступні:

- ризики, пов'язані з ефективністю податкової політики;
- ризики, викликані економічною кризою;
- ризики, пов'язані з прогнозуванням та плануванням податкових зборів та надходжень в бюджет;
- ризики уникнення оподаткування;
- ризики, пов'язані з порушеннями законодавства;
- ризики адміністрування.

Ризики, які стосуються саме платників податків наступні:

- ризик карного злочину при недотриманні податкового законодавства;
- ризик податкового контролю;
- ризик посилення податкового навантаження;
- ризик мінімізації податкового тиску [7].

Таким чином, стає очевидним, що податкові ризики як певний взаємозв'язок макроекономічних та мікроекономічних чинників здійснюють вагомий вплив як на рівні суб'єктів господарювання, так і на загальнодержавному рівні. Саме тому стає необхідним створення дієвої системи управління податковими ризиками в умовах регулювання бюджетних процесів щодо пом'якшення податкового тиску, й відповідно, зростання чистих прибутків підприємств та збільшення податкових надходжень в бюджети усіх рівнів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи проведене дослідження, слід зазначити, що швидкоплинних умовах сьогодення безпека податкової системи постійно перебуває під впливом податкових ризиків. Ймовірнісні загрози мають регулярний та комплексний характер впливу на різні об'єкти: як на кожного суб'єкта господарювання, так і на державу взагалі. Такі руйнівні впливи можна сегментувати за цілою низкою ознак правового та інституційного характеру.

Сучасні умови господарювання вимагають постійного та професійного пошуку напрямів протидії податковим ризикам, тобто створення ефективної системи управління, серед яких можна зазначити виявлення та оцінку податкових ризиків, ретельний аналіз розрахунку податкового навантаження та первинної документації, а також розробку управлінських рішень щодо позбавлення або мінімізації наслідків податкових ризиків.

Література:

1. Петренко І. Податкові ризики, що впливають на економічну безпеку підприємства. Банкрутство & Ліквідація в Україні. 07.02.2019. URL: <https://bankruptcy-ua.com/articles/10955>
2. Дорош Н.І. Оцінювання ризиків при проведенні аудиту. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 4. С. 40—46.
3. Каменська Т.О. Ризики в аудиті та їх оцінка. Статистика України. 2015. № 2. С. 43—45.
4. Шаповал, О. А. Управління бюджетними ризиками. "Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво", 2021. № 1 (118). С. 105—108.
5. Собкова Н.Д. Концепція управління бюджетними ризиками. Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. : Економіка. Чернівці, 2012. Вип. 592. С. 139—142.
6. Кучерова Г.Ю. Стратегія формування свідомого оподаткування як фактор сталого розвитку національної економіки : монографія. Запоріжжя: КПУ, 2016. 416 с.
7. Ус М.Ф. Економічний ризик та методи його вимірювання: навчально-методичний посібник. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2005. 64 с.

References:

1. Petrenko I. (2019), "Tax risks affecting economic security of enterprise", Bankrutstvo & Likvidatsiia v Ukraini, available at: <https://bankruptcy-ua.com/articles/10955> (Accessed 15 Nov 2023).

2. Dorosh, N.I. (2017), "Estimation of risk in the audit", Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu, vol. 4, Pp. 40—46.

3. Kamenska, T.O. (2015), "Audit risks and their estimations", Statystyka Ukrainy, vol. 2, Pp.43—45.

4. Shapoval, O. A. (2021), "Budget risk management", "Derzhava ta rehiony. Naukovo-vyrobnychy zhurnal. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo", vol. 1 (118), pp. 105—108.

5. Sobkova N.D. (2012), "Budget risk management concept", Naukovyi visnik Chernivets'kogo universitetu. Series: Economic, vol. 592, pp. 139—142.

6. Kucheroва, H. (2016), Strategiya formuvannya svidomogo opodatkuvannya yak faktor stalogo rozvytku nacional'noyi ekonomiky' [The strategy of forming a conscious taxation as a factor of sustainable development of the national economy], CPU, Zaporizhzhia, Ukraine.

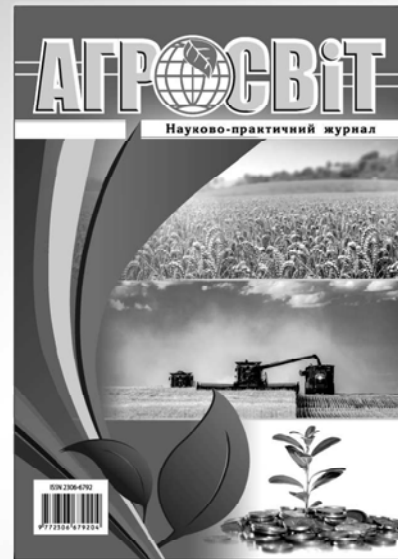
7. Us, M.F. (2005), Ekonomichnyi ryzyk ta metody yogo vymiruvannya [Economic risk and methods of its measurement], Eastern European University of Economics and Management, Cherkasy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292